

Методи і форми виховання

Ефективність виховної роботи залежить від використання системи спеціальних методів, які зумовлюють зміст і специфіку діяльності педагога, а також спосіб побудови взаємодії з вихованцями з метою реалізації виховних завдань.

Методи виховання – це способи взаємопов'язаної діяльності вихователя і вихованця, які спрямовані на формування вихованості останнього. Методи виховання поділяються на загальні (застосовуються в усіх напрямках виховання) і часткові (є доцільними для реалізації в одному із напрямів виховання).

Групи методів виховання: методи формування свідомості особистості, методи формування суспільної поведінки, методи стимулювання діяльності і поведінки, методи контролю й аналізу рівня вихованості.

Методи формування свідомості особистості мають на меті сприяння усвідомленому ставленню до дійсності. Результатом застосування цих методів є сформовані позитивні погляди і переконання щодо оцінки усіх сфер життя та відповідної регуляції поведінки. До цієї групи методів належать: роз'яснення, лекція, бесіда, дискусія, приклад, переконання, навіювання.

Методи формування суспільної поведінки спрямовані на організацію діяльності, спілкування та формування позитивного досвіду суспільної поведінки. До них належать: педагогічна вимога (пряма, опосередкована: прохання, довіра, схвалення, осуд, недовіра, погроза), громадська думка, вправління, привчання, доручення, створення виховуючих ситуацій.

Методи стимулювання діяльності і поведінки забезпечують регулювання поведінки вихованців, впливають на мотиваційну основу їхніх дій. До цієї групи належать такі методи, як: гра, змагання, заохочення, покарання.

Методи контролю й аналізу рівня вихованості включають: педагогічне спостереження, бесіду, опитування, аналіз результатів діяльності, виконання доручень, створення ситуацій для вивчення поведінки вихованців.

В сучасних умовах увагу педагогів привертають нетрадиційні, зокрема, інтерактивні методи виховання. Інтерактивне виховання побудоване на активній взаємодії учасників виховного процесу, тобто вихователя і вихованця. Систему інтерактивних методів виховання можна представити у вигляді моделі, яка включає чотири групи: інформаційно-організаційні, мотиваційно-стимулюючі, пізнавально-пошукові та регулятивно-корекційні методи.

Методи інформаційно-організаційної підгрупи (евристична бесіда, презентація думок, творча розповідь, інтерв'ю) сприяють збагаченню моральних знань, організації спільної діяльності вихованців та мобілізації їхньої уваги, пам'яті, мислення.

Зокрема, евристична бесіда проводиться з метою організації спільного пошуку шляхів розв'язання окресленої проблеми (орієнтовні запитання для проведення таких бесід: “Яким чином можна посилити вплив мистецтва на формування особистості?”, “Навіщо актору необхідна сценічна наївність?”). Презентація думок та їх доведення здійснюється після обговорення певних питань в малих групах, після чого добирається колективний варіант відповіді.

Використання мотиваційно-стимулюючих методів забезпечує формування стійких мотивів поведінки особистості, спонукання її до участі в обговоренні та

розв'язання проблем морально-етичного змісту. До таких методів ми віднесли такі, як: мотиваційні ігри (“Виробимо правила”, “Лист до самого себе”, “Мої очікування” тощо), тренінг-стимулювання, створення емоційних ситуацій успіху (“Я можу стати кращим”, “Я вмію...”, “Ми – справжні друзі”), самопереконання, самостимулювання, самопідбадьорювання.

Наприклад, гра “Виробимо правила” може проводитися на перших заняттях драматичного гуртка. Для цього записуються правила поведінки (на мистецькому занятті, під час репетиції тощо), які пропонують усі учасники. Правила можуть доповнюватися і змінюватися упродовж занять.

“Лист до самого себе”. Учасники пишуть лист самі до себе, у якому зазначають все, що вони мають намір зробити в ході занять, наприклад, театральної студії. Лист вкладається в конверт, адресований собі і через 2 – 3 тижні надсилається. Це допомагає ввічливо нагадати самому собі про свої обов'язання.

Для проведення гри “Мої очікування” учасники на першому занятті визначають, що вони очікують від себе, педагога, товаришів. Після проведення ряду занять опитування (усне, або письмове) повторюють. Після цього порівнюють здобуті результати.

До пізнавально-пошукових методів, належать: дискусійні розмови (“Чому так важко робити добро?”, “Чи потрібно вітатися з усіма” ін.), “мозкова атака”, ігрові ситуації, творчий аналіз результатів спільної діяльності. Вони уможлиблюють активізацію пізнавальної та творчої діяльності вихованців.

Враховуючи те, що виховання є, передусім, керованим педагогічним процесом, у ході його реалізації необхідно здійснювати систематичне спостереження за вчинками вихованців, перевіряти адекватність сформованих моральних уявлень, поглядів, переконань, щоб запобігти появі негативних проявів поведінки і, за необхідності, здійснити корекційний вплив.

Враховуючи те, що виховання є, передусім, керованим педагогічним процесом, у ході його реалізації необхідно здійснювати систематичне спостереження за вчинками вихованців, перевіряти адекватність сформованих моральних уявлень, поглядів, переконань, щоб запобігти появі негативних проявів поведінки і, за необхідності, здійснити корекційний вплив.

Регулятивно-корекційні методи охоплюють такі різновиди, як: пошук спільних ідей, встановлення правил, рефлексію, саморегуляцію, самокорекцію. Так, використання методів саморегуляції та самокорекції зумовлено особливостями виховного простору мистецького закладу, де кожен вихованець працює під керівництвом педагога лише декілька разів на тиждень.

Заслуговує на увагу *генетико-моделюючий метод*. Цей метод забезпечує прогнозованість і керованість виховного процесу. Його зміст полягає в інтенсифікації процесу самоусвідомлення і самозміни вихованця в контексті поставленої моральної вимоги і під впливом соціального середовища. Генетико-моделюючий метод постає як певний спосіб організації виховної дії та діяльності дитини. З боку авторитетної для вихованця людини (педагог чи батьки) висувається соціальна вимога, яка відображає принцип Я – Ти – відношення. У реалізації цього відношення робиться наголос на взаємозв'язку між “Я” і “Ти”, що уможлиблює перетворення двох особистісних світів в один. Ефективності виховному процесу надає позиція співробітництва, за якої враховуються

інтереси і потреби дитини, стимулюється її активність і самостійність. Генетико-моделюючий метод можна реалізувати в декількох інваріантах.

Інваріант 1 – формування у вихованця здатності й бажання усвідомлювати себе як особистість. З цією метою створюються виховні ситуації, які б викликали у нього позитивні емоції.

Інваріант 2 – культивування у вихованця усвідомлення цінності іншої людини. Формування такого прагнення з часом перетворюється на почуття любові до людей і виявляється в добродійних вчинках.

Інваріант 3 – формування у вихованця образу “хорошого іншого” Це здійснюється шляхом формування в нього чіткого образу товариша через залучення до спільних дій, в грі, побуті, навчанні.

Інваріант 4 – використання “ефекту генерації” у виховному процесі. Йдеться про таке спрямування виховного процесу, коли вихованцю не нав’язують чужих моральних норм і правил, а залучають його до їх активного творення.

Інваріант 5 – використання у виховному процесі “ефекту присутності” педагога, який контактує з вихованцем, спрямовуючи на нього свої духовні надбання.

Інваріант 6 – культивування у вихованця досвіду свободи самому вирішувати різні проблеми. При цьому вміння вихованця самостійно приймати рішення реалізується між двома центрами – змістом моральної вимоги і суб’єктом, який має зайняти активну позицію щодо неї.

Інваріант 7 – культивування зворушливого виховного впливу внаслідок використання таких категорій, як совість, любов до інших, піклування про них, рівень усвідомлення свого “Я”. Для цього застосовується зворушливе виховання, що постає як виховання вищої людської духовності, ґрунтується на почуттях насолоди, натхнення, осяяння.

Методи виховання, як правило, використовуються у системі – тобто можливе поєднання декількох методів. Наприклад, з метою виховання “суспільної самотності” в театральній школі застосовуються методи роз’яснення, прикладу і вправлення.

Вибір методу (методів) виховання залежить від:

- мети і завдань виховного впливу на особистість;
- вікових та індивідуальних характеристик вихованців;
- активності та пізнавальних інтересів особистості;
- характеру взаємодії вихованців з педагогами;
- наявного досвіду поведінки та діяльності в різних сферах життя.

Важливим елементом методу виховання, його частиною є прийом.

Прийом виховання – це складова методу виховання, яка підсилює його ефективність в конкретній ситуації. Наприклад, в ході створення виховуючих ситуацій в якості прийомів використовуються елементи бесіди, висуваються певні педагогічні вимоги.

Дієвість методів виховання залежить від готовності педагога та рівня вихованості і активності вихованця.

На результати виховання суттєво впливають **засоби виховання** – предмети і явища матеріальної і духовної культури: засоби масової інформації, твори театрального, образотворчого, кіномистецтва, літературні джерела тощо. Упорядкованість виховної роботи забезпечується через використання численних її форм. **Форми виховної роботи** – види і варіанти організації спільної взаємодії вихователів і вихованців, спрямованої на реалізацію мети і завдань виховання. Виховна робота може реалізовуватися як у закладах освіти і виховання так і в позашкільних навчальних закладах для дітей та юнацтва (позашкільна виховна робота).

Форми виховної роботи класифікуються на три групи: масові, групові (гурткові), індивідуальні.

До *масових* форм виховної роботи належать: читацькі конференції, предметні тижні, огляди, конкурси, олімпіади, туристичні мандрівки, вечори запитань і відповідей, тематичні вечори, фестивалі, виставки літератури та періодичних видань.

Групові форми виховної роботи охоплюють: години класного керівника, роботу з періодичною пресою, гуртки художньої самодіяльності, підготовку радіо-, телепередач, випуск стінної газети, екскурсії, походи.

З масовими та груповими організаційними формами пов'язані *індивідуальні* форми виховної роботи: читання творів художньої літератури, філателія (колекціонування марок), нумізматика (колекціонування монет), гра на музичних інструментах.

Найчастіше виховання майбутніх діячів культури здійснюється у гуртках, клубах, які використовуються для надання різнобічної освіти і виховання учнів з метою розвитку художніх, естетичних та інших здібностей, умінь і навичок. Одним із розповсюджених видів гуртків є колективи художньої самодіяльності та гуртки художньої творчості, в яких вихованці знайомляться із культурними здобутками українського та інших народів, залучаються до художньої творчості, займаються виконавською діяльністю (драматичні, хореографічні, вокальні, хорові, музичні, вокально-інструментальні, фольклорні, кіностудії тощо).

Таким чином, виховний процес буде ефективним, якщо у процесі його організації будуть враховані закономірності, принципи, застосовані адекватні методи, прийоми, засоби, реалізовані ефективні форми, які в своїй сукупності будуть спрямовані на формування творчої, гармонійно розвиненої особистості.